

Басенко І. В.

ОБРАЗ НІМЦІВ У ПРЕСІ КИЄВА ЗА ДОБИ РЕВОЛЮЦІЇ (лютий – жовтень 1917 р.)

У статті досліджено образ німців, витворений у ЗМІ в ході революції 1917 р. Робота ілюструє спектр уявлень основних політичних угруповань, репрезентованих у ЗМІ: українських та російських соціалістів, кадетів, російських правих та більшовиків. Розкрито взаємозалежність між їхнім ставленням до Німеччини і проблемою миру.

Ключові слова: образ німців, преса Києва, Перша світова війна, Українська революція, 1917 р.

Лютнева революція порушила усталену воєнну агітацію імперської Росії: підважила принципи «війни до перемоги» та єдність образу ворога – Німеччини. Скасування загальної цивільної цензури уможливило плюралізм суджень і бум у видавничій справі. Залишена чинною військова цензура виявилась неефективною в умовах хаосу [28, с. 29–34].

Проблема образу Німеччини в період революції 1917 р. досліджена історіографією в загально-російському контексті, що, однак, не відображає української специфіки. Найбільш релевантними є роботи Бориса Колоницького [72] і Тетяни Філіпової [71], виконані в рамках Вуппертальського проекту з вивчення російського сприйняття Німеччини. Вітчизняна історіографія торкається проблеми побіжно, фокусуючись на подіях Української революції. Німецький фактор розглянуто в однойменному колективному нарисі [95], а також у другому томі монографії «Політична історія України ХХ ст.» [101]. Ця стаття покликана розкрити спектр уявлень про німців у київській пресі. Найбільший видавничий центр Південно-Західного краю [38, с. 181], Київ у 1917 р. став епіцентром революційних процесів в Україні. У руслі загальних тенденцій [37, с. 23–25] у ході Першої світової війни періодика міста кількісно досягла рівня ЗМІ [4, с. 19]. Це дає підстави говорити про формування та відображення нею поглядів суспільства [109, с. 138–139]. Джерелами роботи є провідні щоденні газети: україномовні соціалістичні «Нова рада» та «Робітнича газета», російськомовні прогресивні (ліберальні та соціалістичні) «Киевская мысль», «Последние новости», «Южная копейка», правий «Киевлянин», більшовицький «Голос социал-демократа».

Російська прогресивна преса домінувала в інформаційному просторі міста [107, с. 108–109]. Натхненна революцією, вона поспішила дискредитувати царську бюрократію як німецьких

зрадників та причину всіх попередніх поразок [57, с. 2; 85, с. 1; 41, с. 1]. ЗМІ писали про бажання Німеччини врятувати царський трон [24, с. 3] та про підступ сановників, які ще нещодавно радили Миколі II «відкрити німцям фронт» для придушення революції [56, с. 3].

У початковій ейфорії оптимісти очікували, що революція невдовзі перекинеться на Німеччину, пробудить німецький народ «від чарів, нав'язаних волею кривавого кайзера», і встановить загальний мир [5, с. 2; 49, с. 1]. Німеччину уявляли дуалістично – як реакційну владу та гноблену миролюбну «демократію» [77, с. 1; 80, с. 3; 106, с. 2]. Утім, більшість – скептики – наголошували на неможливості замирення, адже від пролетаря і до капіталіста всі німці були єдиними у своїх загарбницьких прагненнях [91, с. 1; 53, с. 1]. Ця «неподільність німця, кайзера і фатерлянда» [110, с. 1] спонукала продовжувати війну з «німецьким народом», а не з абстрактною «армією Вільгельма» [58, с. 2–3].

Гасло «До миру – через перемогу!» [6, с. 3] преса оздоблювала революційним пафосом. «Солдатів і робітників вільної Росії» закликали протистояти «стадові германських ілотів-рабів» [13, с. 2] та «звільнити німецький народ і світ від диктатури Вільгельма» [29, с. 1]. Пацифізм та фронтове братання засуджувалися [97, с. 2; 92, с. 1; 51, с. 2]. Німецький мир виставляли «хитрим і лукавим» [74, с. 1] «трьоком германських юнкерів», покликаним послабити російську армію [30, с. 3; 96, с. 3]. Преса нещадно критикувала «німецьких запроданців» більшовиків за ідею сепаратного миру [33, с. 4; 75, с. 2]. До того ж вважалося, що інспірована більшовиками внутрішня колотнеча між «демократією» та «буржуазією» страшніша за «германське нашествя» [70, с. 3].

«Українське питання» було контрверзою. «Киевская мысль» намагалась скомпрометувати

український рух, викриваючи зносини Союзу визволення України з німцями [102, с. 1]. Газета засуджувала ідею автономії України як несвоєчасну та шкідливу для російської єдності, таку, що «грає на руку німцям» [90, с. 1; 10, с. 2]. «Последние новости» і «Южная копейка» не виробили чіткої позиції. З одного боку, вони вітали відродження «рожевої перлини Європи... запашної України» [7, с. 1], визнавали «справедливі вимоги українців» [61, с. 2] й український внесок у війну [22, с. 2], з другого – інформували про німецьку пропаганду автономії України [94, с. 1].

Літо – осінь 1917 р. засвідчили тотальну дезорганізацію в армії: на одній ділянці фронту після обстрілу німецьких позицій артилеристи були «підняті на багнети» власною піхотою, незадоволеною порушенням братання [86, с. 1], на іншій – вже патріотичний натовп вчинив самосуд над «братацьщиком» [103, с. 2] тощо. На цьому тлі «дисциплінована» німецька армія виглядала недосяжним ідеалом [62, с. 1–2]. Брак мотивації захищати російські цінності солдати пояснювали просто: «Німець раніше життя бачив, а ми що бачили?» [9, с. 1]. Втомлений перипетіями війни і революції простолюд бажав миру і дедалі більше схилився до крамольної думки про німців як «добрих господарів», здатних навести лад [46, с. 1]. Навіть патріотичні оглядачі з гіркотою визнавали слушність німецької оцінки тогочасної Росії як «величезної божевільні», де «напиваються до білих ведмедів», грабують і вбивають посеред білого дня [23, с. 1; 40, с. 2]. Вихід Росії з активних бойових дій громадськість зустріла цілком збайдужіло [69, с. 6; 50, с. 1].

Поваленню самодержавства як ворога українського друкованого слова чи не найбільше раділа відроджена у 1917 р. національна преса [39, с. 48–49]. Поряд зі звинуваченням у німецькій зраді [100, с. 4], газети згадали Миколі II утиски українства [89, с. 1] та егоїстичну авантюру війни [44, с. 1; 76, с. 2]. Українські видання виступали за справедливий мир «без анексії і контрибуцій», встановити який мала воля народів [14, с. 1]. Перешкодою до миру вважали загарбницькі прагнення загальноєвропейської «буржуазії та дворянства» [36, с. 1]. Вину за початок війни газети ділили порівну між її учасниками, призвідниками називали імперіалістів і капіталістів усіх країн [60, с. 1; 15, с. 1; 108, с. 1]. Німеччину українська преса уявляла подібно до прогресивної російської: як сукупність демократії та імперіалізму. Симпатизуючи демократії, газети негативно відгукувались про «кайзеризм» – «той самий царизм, тільки по-європейськи прибраний» [31, с. 1].

«Робітничая газета» більше вірила [79, с. 2; 84, с. 2], а «Нова рада» – сумнівалась у потенціалі німецького мирного руху [88, с. 1]. Утім, як і більшовики, українці однак виступили проти наступальних дій Антанти: вони сподівались, що мир принесе демократична революція в Німеччині – вибивши таким чином у союзників лицемірний козир боротьби з «німецьким імперіалізмом» [82, с. 2–3; 105, с. 1].

Публічно українські ЗМІ декларували прихильність до федеративної Росії: звинувачення в німецькій орієнтації та співпраці з «авантюристами» із СВУ всіляко відкидалися [99, с. 1]. Однак на практиці українські газети ігнорували російську патріотичну агітацію. Їх не лякала перспектива, що «...германський бюргер їстиме булки з українського борошна», адже те саме вже робили «російські імперіалісти» [18, с. 1–2; 19, с. 1]. До німців існували імпліцитні симпатії: українцям імпонувало визнання їхнього руху «авторитетними культурними силами Німеччини» [83, с. 1]. Порівнюючи російські «широкі обіцянки» з німецькими «вужчими», зате «практичними» кроками утвердження незалежності сусідньої Польщі, «Нова рада» натякала на альтернативне досягнення бажаної української автономії [98, с. 1]. Німеччина уявлялась українцям успішною, культурною та індустріальною країною [81, с. 2–3], здатною зорганізуватися та захистити себе [45, с. 2]. Її ставили за приклад, сподіваючись досягти схожого рівня могутності й добробуту, тим паче що «земля українська багатша від німецької» [16, с. 2].

Революція зредувала російських правих до рівня політично маргінальної сили. З патріотичних міркувань підтримавши зміни в державі, праві практично одразу ж розчарувалися в результатах революції. Їхнім лейтмотивом було збереження цілісності Росії та вірності союзницькому обов'язку [64, с. 1]. Розмови про те, що «німці – наші брати», «Києвлянин» вважав «недоречними, образливими і злочинними» [65, с. 1]. Газета закликала до дисципліни в армії і продовження боротьби [26, с. 2; 55, с. 2; 25, с. 2], шельмувала «тилових бузувірів», згодних прийняти «чорну гілку чорного миру» з пазурів «німецького ворона-орла» [63, с. 2].

У воєнній агітації «Києвлянин» поєднував традиційну та революційну риторіку. Старими були конструкти підлого німецького нападу [3, с. 1], захисту цивілізації від «німецького звірства» [8, с. 2], помсти ворогові [93, с. 2] і вірності союзникам [66, с. 1], боротьби Німеччини і Росії як «сили з правдою, Риму з рабами, гладіаторів з Христом» [59, с. 5] тощо. Водночас

газета не цуралася відраджувати «народ, що скинув царя», від ще тяжчого «ярма германізму» [34, с. 3], спекулювала на «буржуазних смаках» німецької соціал-демократії [73, с. 2], «ситості» германських робітників, які «експлуатували» слабші народи [35, с. 1]. Німеччину видання зображало «оплотом світової реакції» [104, с. 1], «штампованою нацією» імперіалістів [73, с. 2]. «Киевлянин» майстерно змагався з апатією обивателів, ладних скоритися «ліпшим за нас» німцям: інтелігенцію лякав втратою посад, робітників – скороченням зарплатні та «залізною дисципліною» «нелюдської» окупаційної влади, селян – німецькою «голодною сараною», що знищить усі продовольчі запаси [17, с. 1–2].

Внутрішню загрозу Росії, на думку «Киевлянина», становили «німецькі клевети» – більшовики та українці. «Леніна і компанію» газета охрестила «російськими підданими Вільгельма» [68, с. 2] та «німецькою бомбою» [1, с. 2–3]. До підривної діяльності більшовизму зараховували розлад фронту та агітацію за сепаратний мир [2, с. 1]. Чорнів українофобський «Киевлянин» й ідею автономії, заявляючи, що, «хто бажає посварити Великоросію і Малоросію – той з Німеччиною» [67, с. 1]. «Український проект» він трактував як сфабрикований, посвідчений штемпелем «Made in Germany» продукт [87, с. 1; 27, с. 2]. Порівнюючи німецьку пропаганду в таборах військовополонених та українську – в «нашій Малоросії», оглядач ділився враженням: «Не знаєш, де закінчується німець і починається “українець”» [54, с. 1]. Газету турбувала неприязнь українців до «“кацапів” і “Москові”» [54, с. 1] та їхнє бажання включити Україну до «австро-германської орбіти» за зразком «незалежної» Польщі [32, с. 1].

З розвалом фронту і популяризацією ідеї сепаратного миру восени 1917 р. «Киевлянин» констатував перемогу Німеччини над слов'янством і Росією [21, с. 1]. Причину ворожого успіху видання бачило у вищому рівні патріотичної свідомості німецького народу – на протигагу російським «рабам і дітям» [42, с. 2]. Однак висловлювалася надія на тимчасовість «отруйної

макіавеллістичної роботи» Німеччини, оскільки журналісти вірили в кінцевий тріумф коаліції союзників на Західному фронті [20, с. 1].

Образ німців у більшовицькій пресі вибудовувався навколо радикальної антивоєнної агітації. Винуватцями війни більшовики проголошували «світову буржуазію», а її жертвами – «мільйони російських і німецьких робітників» [47, с. 1]. Декларуючи неприязнь до «розбійника» Вільгельма, вони відмовлялись від облудної боротьби з суто «німецьким імперіалізмом», допоки в країнах Антанти існують «сотні мільйонів поневолених індусів і негрів» [48, с. 2–3; 78, с. 1]. Більшовицький рецепт миру полягав у переведенні протистояння з національної в класову площину: адже «наш ворог буржуазія, а не німецький пролетаріат» [52, с. 2]. Саме тому, доводило видання, недопустимо «завдавати удар у спину німецькій революції» [47, с. 1]: успішний наступ союзних армій згубив би тамтешню пацифістську «демократію» та посилив би владну партію війни [11, с. 1; 12, с. 1–2]. Непокоїли більшовиків і власні політичні перспективи: за ймовірної перемоги Антанти вони побоювались реставрації російської реакції: «России в том спасенье, Начать чтоб наступленье, Забрать Берлин и Вену, Большевиков – на Лену» [43, с. 3].

Лютнева революція 1917 р. зумовила вільне вираження поглядів. Преса стала полем публічної дискусії, рівною мірою представивши всі політичні сили та наявні в суспільстві ідеї. У ході революції було зруйновано базові уявлення імперської доби – про «війну до перемоги» та німців як ультимативних ворогів. Образ німців сприймався газетами крізь призму основоположних проблем часу: війни і миру, внутрішньої перебудови в державі. Розкрита в статті еволюція ставлення до німців в україно- та російськомовній пресі прояснює процес формування відмінних національних ідентичностей. Вона є ключем до розуміння подій 1918 р., передовсім підготовленості громадської думки до підписання Брест-Литовського мирного договору між Україною і Центральними державами.

Список літератури

1. Афанасьев Г. Высокая ценность Ленина и К° / Г. Афанасьев // Киевлянин. – К., 1917. – 16 апреля.
2. Афанасьев Г. Кто кому служит? / Г. Афанасьев // Киевлянин. – К., 1917. – 6 июня.
3. Афанасьев Г. Ни контрибуций, ни аннексий / Г. Афанасьев // Киевлянин. – К., 1917. – 3 мая.
4. Басенко І. Характеристика щоденної суспільно-політичної преси Києва за матеріалами цензурних звітів (1907–1916 рр.) / І. Басенко // Наукові записки НаУКМА. – 2013. – Т. 143 : Історичні науки. – С. 15–20.
5. Березин Н. Накануне расплаты / Н. Березин // Южная копейка. – К., 1917. – 4 июля.
6. Березин Н. Три года Великой войны / Н. Березин // Южная газета. – К., 1917. – 19 июля.
7. Брейтман Г. Украина / Г. Брейтман // Последние новости. – К., 1917. – 4 июля. В. (Вечерний выпуск).
8. Брыжатюк-Брыжатый В. (солдат) В братании с врагом – гибель России. Обращение солдата / В. Брыжатюк-Брыжатый // Киевлянин. – К., 1917. – 7 мая.

9. Брынский А. На войне (от нашего корреспондента) / А. Брынский // Киевская мысль. – К., 1917. – 25 июля.
10. Брынский А. На уличных митингах / А. Брынский // Киевская мысль. – К., 1917. – 9 июня.
11. Виталий. Довольно крови! / Виталий // Голос социал-демократа. – К., 1917. – 6 июня.
12. Владимиров С. Империалисты и мир / С. Владимиров // Голос социал-демократа. – К., 1917. – 28 июля.
13. Г. В. К делу! / Г. В. // Южная копейка. – К., 1917. – 19 марта.
14. Грудницкий О. Чого треба селянам. I / О. Грудницкий // Робітничка газета. – К., 1917. – 28 квітня.
15. Грудницкий О. Чого почалась війна? / О. Грудницкий // Робітничка газета. – К., 1917. – 29 квітня.
16. Д. А. Земельна справа на Україні / Д. А. // Робітничка газета. – К., 1917. – 30 травня.
17. Денбовецкий Д. «Не так страшен немец, как его малюют» / Д. Денбовецкий // Киевлянин. – К., 1917. – 2 августа.
18. Е. К. «Корчи империализму» / Е. К. // Робітничка газета. – К., 1917. – 13 вересня.
19. Е. К. Їхній мир і наша тактика / Е. К. // Робітничка газета. – К., 1917. – 26 вересня.
20. Ежов А. Впечатления. Джентльмен / А. Ежов // Киевлянин. – К., 1917. – 27 сентября.
21. Ежов А. Впечатления. Славянский экзамен / А. Ежов // Киевлянин. – К., 1917. – 26 августа.
22. Зубовский Ю. Украинец / Ю. Зубовский // Южная копейка. – К., 1917. – 11 мая.
23. Исаев Б. Бред действительности / Б. Исаев // Последние новости. – К., 1917. – 22 августа. У. (Утренний выпуск).
24. Исаев Б. Письмо с войны / Б. Исаев // Последние новости. – К., 1917. – 2 апреля. У.
25. К. Б. Армия начинает спрашивать! / К. Б. // Киевлянин. – К., 1917. – 30 марта.
26. К. Б. Встречи и разговоры. С фронта / К. Б. // Киевлянин. – К., 1917. – 10 марта.
27. К. Б. Филиальное отделение Украины в Берлине / К. Б. // Киевлянин. – К., 1917. – 25 мая.
28. Кириченко О. Ю. Російська військова цензура в українських губерніях за часів Тимчасового уряду / О. Ю. Кириченко // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – № 19. – К. : Інститут історії України НАН України, 2011. – С. 27–36.
29. Ларионов И. Почему необходимо наступать? / И. Ларионов // Южная копейка. – К., 1917. – 17 мая.
30. Ларионов И. Что пишут из окопов? «Братание» / И. Ларионов // Южная копейка. – К., 1917. – 3 мая.
31. Левинский В. Відокремлення Галичини / В. Левинський // Нова рада. – К., 1917. – 8 жовтня.
32. Л-ский А. Киев, 19-го октября 1917 г. Две ориентации / А. Л-ский // Киевлянин. – К., 1917. – 20 октября.
33. Л-ь. Большевики – отмежуйтесь! / Л-ь // Южная газета. – К., 1917. – 11 июля.
34. Львов Н. (член Гос. Думы) Статья Ник. Львова / Н. Львов // Киевлянин. – К., 1917. – 2 апреля.
35. Львов Н. (член Гос. Думы). 1 мая 1917 г. / Н. Львов // Киевлянин. – К., 1917. – 2 мая.
36. М. К. Робітництво і Війна / М. К. // Робітничка газета. – К., 1917. – 15 квітня.
37. Махонина С. Я. История русской журналистики начала XX века / С. Я. Махонина. – М. : Флинта : Наука, 2011. – 240 с.
38. Молчанов В. Б. Життєвий рівень міського населення Правобережної України (1900–1914 рр.) / В. Б. Молчанов. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2005. – 318 с.
39. Мукомела О. На зламі віків. Українська журналістика на початку XX ст. : навч. посіб. / О. Мукомела. – К. : Грамота, 2010. – 240 с.
40. Мухомор. Киевские картинки. (На улице) / Мухомор // Южная копейка. – К., 1917. – 5 августа.
41. Петрович И. Грехи прошлого / И. Петрович // Последние новости. – К., 1917. – 26 мая. У.
42. Петроградец. Петроградские отклики. Обошли молча-нием / Петроградец // Киевлянин. – К., 1917. – 15 октября.
43. Печерский Ф. «Союз республиканский» / Ф. Печерский // Голос социал-демократа. – К., 1917. – 24 июня.
44. Пилипович М. Дорога цяцька / М. Пилипович // Нова рада. – К., 1917. – 6 квітня.
45. Пісоцький А. Продовольча справа / А. Пісоцький // Робітничка газета. – К., 1917. – 12 жовтня.
46. Подъячев С. В чайной (из деревенских наблюдений) / С. Подъячев // Киевская мысль. – К., 1917. – 2 сентября.
47. Рогвиц А. Социалистические министры / А. Рогвиц // Голос социал-демократа. – К., 1917. – 20 мая.
48. Рогвиц А. Стокгольмская конференция и борьба за мир / А. Рогвиц // Голос социал-демократа. – К., 1917. – 2 июня.
49. Розанов В. (Энзис) Отзвуки русской революции в Германии (от нашего корреспондента) / В. Розанов // Киевская мысль. – К., 1917. – 7 апреля.
50. Розанов В. Мир за счет России / В. Розанов // Киевская мысль. – К., 1917. – 24 сентября.
51. Рысаков Н. (солдат 10-го гренадерского малороссийского полка) К тебе, солдатская шинель! / Н. Рысаков // Южная копейка. – К., 1917. – 14 мая.
52. С. Б. О наступлении / С. Б. // Голос социал-демократа. – К., 1917. – 8 июля.
53. Сибирский Е. Как смотрят на цели и задачи войны немцы? / Е. Сибирский // Южная копейка. – К., 1917. – 2 июля.
54. С-ко Н. Странные единомышленники / Н. С-ко // Киевлянин. – К., 1917. – 18 мая.
55. Солдат. Слово солдата (письмо в редакцию) / Солдат // Киевлянин. – К., 1917. – 25 марта.
56. Стечкин В. К моменту / В. Стечкин // Южная копейка. – К., 1917. – 7 марта.
57. Стечкин В. Мы победим / В. Стечкин // Южная копейка. – К., 1917. – 3 марта.
58. Стечкин В. Немножечко скептицизма / В. Стечкин // Южная копейка. – К., 1917. – 19 марта.
59. Стоянович А. (проф.) Восстание «рабов» / А. Стоянович // Киевлянин. – К., 1917. – 2 апреля.
60. Т. М. «Вигадки» соціалістів / Т. М. // Робітничка газета. – К., 1917. – 26 квітня.
61. Уляницкий В. Исторический момент / В. Уляницкий // Южная копейка. – К., 1917. – 1 июля.
62. Филатов В. С войны. (от нашего корреспондента) / В. Филатов // Киевская мысль. – К., 1917. – 16 июля.
63. Шевченко И. (солдат-поручик) Что вы делаете, изуверы? (Из окопов) / И. Шевченко // Киевлянин. – К., 1917. – 14 мая.
64. Шульгин В. Киев, 10 апреля 1917 г. (По телеграфу из Петрограда) / В. Шульгин // Киевлянин. – К., 1917. – 11 апреля.
65. Шульгин В. Киев, 27 марта 1917 г. (По телеграфу из Петрограда) / В. Шульгин // Киевлянин. – К., 1917. – 28 марта.
66. Шульгин В. Киев, 3 июня 1917 г. (По телеграфу из Петрограда) / В. Шульгин // Киевлянин. – К., 1917. – 4 июня.
67. Шульгин В. Киев, 8 июня 1917 г. (По телеграфу из Петрограда) / В. Шульгин // Киевлянин. – К., 1917. – 8 июня.
68. Шульгин В. Речь, еще не сказанная на митинге / В. Шульгин // Киевлянин. – К., 1917. – 4 июня.
69. Ярило. Маленький фельетон. Во внешней политике / Ярило // Южная газета. – К., 1917. – 16 сентября.
70. Яснопольский Л. (проф.) Внутренняя опасность / Л. Яснопольский // Южная газета. – К., 1917. – 15 июля.
71. Filippowa T. Von der Witzfigur zum Unmensch. Die Deutschen in den Kriegsausgaben von “Nowyj Satirikon” und “Krokodil” / T. Filippowa // Verführungen der Gewalt. Russen und Deutsche im Ersten und Zweiten Weltkrieg. – München : Fink, 2005. – S. 267–297.
72. Kolonizkij B. Metamorphosen der Germanophobie: Deutschland in den politischen Konflikten der Februarrevolution von 1917 /

- В. Kolonizkij // Verführungen der Gewalt. Russen und Deutsche im Ersten und Zweiten Weltkrieg. – München : Fink, 2005. – S. 121–144.
73. N. N. Из бесед с бывшим членом нашего посольства в Берлине / N. N. // Киевлянин. – К., 1917. – 10 мая.
 74. Англичане о немецких интригах // Последние новости. – К., 1917. – 28 мая. У.
 75. Большевики-предатели. Показания прапорщика Ермоленко // Южная газета. – К., 1917. – 7 июля.
 76. Війна, Революція і Тимчасовий Уряд // Робітничка газета. – К., 1917. – 23 квітня.
 77. Германия на распутье // Последние новости. – К., 1917. – 4 мая. В.
 78. Грабительские планы Франции // Голос социал-демократа. – К., 1917. – 3 июня.
 79. Домагання німецьких робітників // Робітничка газета. – К., 1917. – 16 травня.
 80. Драма немецкой матери // Южная газета. – К., 1917. – 6 июля.
 81. Економічні справи України // Нова рада. – К., 1917. – 24 травня.
 82. 3 газет // Робітничка газета. – К., 1917. – 29 квітня.
 83. 3 газет та журналів // Нова рада. – К., 1917. – 13 травня.
 84. За кордоном. В Німеччині // Робітничка газета. – К., 1917. – 20 червня.
 85. Как боролось со шпионами прежнее правительство // Последние новости. – К., 1917. – 2 апреля. У.
 86. Как дезертиры идут на фронт! // Последние новости. – К., 1917. – 30 мая. У.
 87. Киевлянин. – К., 1917. – 1 июля.
 88. Київ, 4 липня 1914 року. В Німеччині // Нова рада. – К., 1917. – 4 липня.
 89. Київ, 20 липня 1917 року. Ганебні роковини // Нова рада. – К., 1917. – 20 липня.
 90. Клубок недоразумений // Киевская мысль. – К., 1917. – 8 апреля.
 91. Кто же в Германии против аннексий и контрибуций // Последние новости. – К., 1917. – 14 июня. В.
 92. Мечты Гинденбурга // Киевская мысль. – К., 1917. – 30 мая.
 93. Мольба Бельгии к русскому народу // Киевлянин. – К., 1917. – 27 апреля.
 94. На фронте. Немецкая пропаганда // Южная копейка. – К., 1917. – 11 мая.
 95. Нариси історії української революції 1917–1921 років / ред. кол.: В. А. Смолій (голова), Г. В. Боряк, В. Ф. Верстюк, С. В. Кульчицький [та ін.] ; Інститут історії України НАН України. – Кн. 1. – К. : Наук. думка, 2011. – 390 с.
 96. Немецкая литература на русском языке // Киевская мысль. – К., 1917. – 26 мая.
 97. Неудачное выступление // Южная копейка. – К., 1917. – 21 марта.
 98. Німеччина і Польща // Нова рада. – К., 1917. – 7 вересня.
 99. Нова рада. – К., 1917. – 23 серпня.
 100. Одвертий лист Українців воєнків з фронту до Генерала Брусилова та на увагу командуючим фронтами і Російському громадянству та демократії // Нова рада. – К., 1917. – 11 травня.
 101. Політична історія України ХХ ст. : у 6 т. Т. 2 : Революція в Україні: політико-державні моделі та реалії (1917–1920) / В. Ф. Солдатенко (кер.), В. Ф. Верстюк. – К. : Генеза, 2003. – 488 с.
 102. Пресловутый «Союз» // Киевская мысль. – К., 1917. – 13 сентября.
 103. Самосуд // Последние новости. – К., 1917. – 28 июля. У.
 104. Сила идеи // Киевлянин. – К., 1917. – 28 мая.
 105. Старим шляхом // Нова рада. – К., 1917. – 9 липня.
 106. Статья «Vorwärts'a» // Киевская мысль. – К., 1917. – 9 апреля.
 107. Українська журналістика Наддніпрянщини (II половина ХІХ ст. – 1920 р.): генезис, проблема виступів, державотворча функція / за ред. І. Крупського. – Л. : Піраміда, 2001. – 196 с.
 108. Усі однакові // Нова рада. – К., 1917. – 4 червня.
 109. Центральна і регіональна преса Російської імперії ХVІІІ – початку ХХ ст. як історичне джерело : навч. посіб. / укл. І. С. Гребцова. – Одеса : Астропринт, 2004. – 196 с.
 110. Что угрожает свободе России? (Речь ген. А. А. Брусилова) // Южная копейка. – К., 1917. – 27 июня.

I. Basenko

THE IMAGE OF THE GERMANS IN KYIV PRESS DURING THE REVOLUTIONARY PERIOD (February – October 1917)

The article examines image of the Germans, created by the press during the revolution of 1917. The study depicts variety of perceptions about Germans, shared by the major political forces of the time: Ukrainian and Russian socialists, constitutional democrats, Russian right-wings and Bolsheviks. The interdependency between the attitude towards Germany and the question of peace settlement is revealed.

Keywords: image of the Germans, Kyiv press, World War I, Ukrainian revolution, 1917.

Матеріал надійшов 17.03.2015